

KANAUNINKAS PRANCIŠKUS ŽADEIKIS

RYMANTĖ ŠMAIŽIENĖ

Kanauninkas Pranciškus Žadeikis tarp Skuode dirbusių kunigų išsiskiria ypatinga savo asmenybės šviesa. Jis buvo visuomenininkas, švietėjas, rašytojas, vertėjas, daug gero padaręs ne tik Skuodo, bet ir visos Lietuvos labui. Sovietinės okupacijos metais P. Žadeikis buvo apspjau-dytas ir nugramzdintas į užmarštį, tačiau išliko gyvas žmonių širdyse ir šiandien vėl jį su pagarba prisimename.

Kanauninkas Pranciškus Žadeikis (1869–1933).
Nuotrauka iš Skuodo rajono savivaldybės viešosios bibliotekos archyvo

Kanauninkas Pranciškus Žadeikis gimė 1869 m. spalio 23 d. Telšių apskrityje Varnių valsčiaus Pareškečio kaime. Mokėsi Palangos ir Mintajos gimnazijose, Varnių kunigų seminarijoje. Kunigu įšventintas 1893 metais. Visą gyvenimą aktyviai dalyvavo leidžiant lietuvišką spaudą: bendradarbiavo laikraštyje „Nedėldienio skaitymai“, moksliniame žurnale „Draugija“.

Viena iš pagrindinių kanauninko veiklos sričių buvo gyventojų religinis švietimas. Panaikinus lietuviškos spaudos lotyniškais rašmenimis draudimą, jis išleido keletą religinio turinio knygų: „Šventųjų ir palaimintųjų vardų ir jaunikių gyvenimai“ (1907), „Trumpi nedėldienų evangelijų paaiškinimai visiems metams“ (1908) ir kt.

P. Žadeikis į Skuodą klebonu buvo paskirtas 1914 m. pabaigoje. Čia, sakydamas pirmąjį pamokslą, jis pareiškė: „Esu žemaitis iš Varnių parapijos, kunigavęs 21 metus Kamajuose, Breslau, Panevėžyje, Kaune, Pašušvyje ir čia. Mano svarbiausias uždavinys – apšviesti savo parapijonis tikėjimo tiesose. Kiekviename dalyke būsiu tikru draugu tų, kurie darbštūs, ypač tų, kurie mylės savo gimtąją žemelę.“

Grįžtelkime atgal ir prisiminkime, koku laikmečiu būsiamasis kanauninkas pradėjo eiti ganytojo pareigas Skuode.

Pirmojo pasaulinio karo pradžia, politinio ir ūkinio gyvenimo suirutė, carinės ir vokiečių kariuomenių siautėjimas, nesutarimai tarp miesto religinių bendruomenių...

Tuo metu Skuode, be katalikų bažnyčios, dar buvo ir stačiatikių cerkvė, liuteronų evangelikų bažnyčia, žydų sinagoga, prie jų veikė tikinčiųjų bendruomenės. Tarp dvasininkų lyderio pozicijų mieste užleisti nenorėjo ir su kitomis religinėmis bendruomenėmis konfliktavo popas. Į Skuodą atvykęs naujasis krikščionių katalikų kunigas siekė, kad mieste taikiai sugyventų įvairių religinių bendruomenių žmonės. Jam reikėjo parodyti nepaprastus diplomatinis

sugebėjimus, kad tai taptų realybe. P. Žadeikis, prisimindamas savo darbo pradžia, rašo: „Kadangi Skuode prisiėjo dirbuotis ne vien liaudies tarpe, bet turėti daug reikalų ir su rusų valdžios atstovais, tad man, kaip naujam klebonui, rūpėjo, kaip čia su jais susipažinus, santykius užmezgus, kaip išvengus, neužgaunant žymesniųjų, apsilankant pirma pas žemesniuosius. Pradėjau nuo paties „drūtojo“, būtent nuo popo Aleksandro Družilausko, kuris, kaip ir kiti jo draugai Lietuvoje, tiesiog buvo Skuode karaliumi; valdininkai, kunigai, policija turėjo jo vengti, nes vienu plunksnos patraukimu galėjo bet ką nelaimingu padaryti. Mane priėmė mandagiai, abudu su „matuška“ pasodino salione ir užvedė kalbą apie ką tik iš Skuodo persikėlusį Sedon buvusįjį Skuodo dekaną kun. Petrą Paulevyčių. Popas keletą sykių pabrėžė savo didelį susidraugavimą su juo, kursai buvęs jam tikru draugu tarp pasileidusių ir menkai tikinčių valdininkų. Čia pat buvo daromas man nurodymas, kad ir aš jam būčiau prielankiu draugu.Visi kiti vizitai ėjo kur kas sparčiau, nes žmonės buvo visai kitokie, nors gero iš jų laukti nebuvo galima. Įdomiausi mano vizitai buvo pas vietinius vokiečius: vaistininką Katerfeldą ir pastorių Lilientalį. Tada dar nenumaniau, kokios svarbios bus to mano žygio pasekmės. Norėjau būti visiems mandagus, labai rūpinaus neužgauti ir žydų. Savaiame suprantama, jog vietiniai vokiečiai šito karo metu gyveno kaip ne savo kailyje. Jų padėtis buvo sunki, rusai juos įtardavo ir žvairomis į juos žiūrėdavo. Užtekdavo vieno žodžio, kad būti nubaustu ir ne bet kaip. Užtekdavo menko vaikėzo paliudijimo, kad šis ar anas vokietis demonstratyviai kalba vokiškai, ir to užtekdavo užsitraukti bausmę. Bet štai Skuode, nuėjęs pas Katerfeldą, prakalbėjau vokiškai, jis mane pristatė savo senutei motinai, su kuria ilgokai kalbėjau, nurodydamas, kad tie visi užmetinėjami vokiečiams yra perdėti. Aš, sakau, pažįstu vo-

(Nukelta į 30 p.)

ŽEMAIČIŲ ŽEMĖ ■ 2010/1

Kan. P. Žadeikis (sėdi trečias iš kairės) su Skuodo gimnazijos mokytojais apie 1930 metus. Nuotrauka iš Skuodo muziejaus rinkinių

(Atkelta iš 29 p.)

kiečių kultūrą, tokių nuožmybių, kokios jiems primetamos, jie daryti negali... Beveik tokio pat turinio buvo pašnekesys ir su pastorium Lilitaliu. Galima suprasti, kokį nepaprastą įspūdį padariau tiems vokiečiams. Tie mano žygiai ir pašnekesiai su jais taip toli siekė, jog tuomi galėjau gintis visą okupacijos laikotarpį nuo nuožmiausių komendantų ir amtsvorsteherių. Tuomi mano padėtis pasidarė tokia, kad sėkmingai galėjau pakelti balsą prieš vokiečius lupikus ir jų nuožmius parėdymus; ypač su manim turėjo skaitytis žydai. Jie nebegalėjo taip laisvai skriausti mūsų liaudį, kaip kad jie tai norėjo daryti vokiečiams atėjus.¹

Kanauninkas P. Žadeikis, gyvendamas Skuode, visą laiką užtardavo, ramindavo žmones. Viename savo pamokslų jis ragino juos nusiraminti, nebėgti iš namų ir papasakojo, kokie vargai laukia pabėgėlių svetimame krašte ir paklausė tikinčiųjų, ką jie, jei prisieitų mirti, rinkytųsi: ramią mirtį gimtajame žemės kampelyje, ar paskutines savo gyvenimo dienas šaltoje Rusijoje. Dekano žodžiai parapijiečiams padarė didžiulį įspūdį. Kun. P. Žadeikis jautė pareigą sakyti žmonėms tiesą ir ją sakė. Parapijiečiai juo tikėdavo.

Kunigas P. Žadeikis gerai mokėjo vokiečių kalbą. Tai okupacijos metais jam ne kartą pasitarnavo gelbstint žmones. Svarbūs miestelio gyventojams buvo ir jo užuojautos, paguodos žodžiai.

Prasidėjus kaizerinei okupacijai, Skuode veikusios mokyklos buvo uždarytos. 1916 m. vasario 25 d. pas miesto viršininką įvyko pasitarimas, į kuri buvo pakviesti visų mieste veikusių religinių bendruomenių dvasininkai. Tartasi dėl mokyklų atkūrimo mieste. Vokiečių pastorius pasakė, kad mokykla turėtų būti vokiška. Žydų rabinas siūlė, kad veiktų žydų mokykla ir joje būtų dėstoma daug religijos pamokų (penkios savaitinės). Prisimindamas tą pasitarimą, P. Žadeikis rašo: „Visgi pasisekė ir man pasireikšti, kad pradinė mokykla turi būti vietinių žmonių kalboje vedama, nes kitaip jina neturėtų jokios prasmės.“²

Tų pačių metų gegužės mėnesį vokiečių valdžia pranešė, kad Kaune organizuojami mokytojų kursai. Dalis kunigų abejojo šių kursų nauda. P. Žadeikis suprato, jog okupacinė valdžia jaunuolių greit suvokietinti neįstengs. Priešingai. Jaunuoliai, matydami vokiečių piktadarybes, nepasiduos jų įtakai.

Norinčių lankyti kursus iš Skuodo buvo keletas: Jakimavičius, Bertašius, Simutis, Klova, Prušinskis. Jie ir tapo pirmaisiais Lietu-

vos tautinės mokyklos mokytojais Skuodo rajone. Spalio mėnesį iš kursų grįžusius būsimočius mokytojus valdžia paskirstė po besikuriančias pradines mokyklas, kurios veikė Skuode, Ylakiuose, Platieliuose, Mosėdyje.

Panašūs kursai buvo organizuojami ir mokyklose planavusioms dirbti merginoms.

1916 m. lapkričio 3 d. Skuode atidaryta lietuvių pradinė mokykla.

Pasak P. Žadeikio, tai buvo tik didelio kelio pradžia. Jo, daktaro Ferdinando Kaunackio ir dar kelių rajono šviesuolių iniciatyva Skuode 1918 m. buvo įkurta progimnazija, o vėliau – ir gimnazija, kurios veikla P. Žadeikis nuolat rūpinosi ir joje dalyvavo.

Daug kun. P. Žadeikis nuveikė ir burdamas jaunimą, keldamas jo savimonę. Pirmojo pasaulinio karo metais mieste vokiečiai buvo uždraudę rengti susirinkimus ir burtis žmonėms į organizacijas. 1916 m. P. Žadeikis mieste ir jo apylinkėse ėmė slapta steigti jaunimo ratelius. Jis pats kiekvieną šventadienį slapta važinėdavo po kaimus, dalyvaudavo jaunimo susibūrimuose ir juose stengdavosi ne tik šviesti susirinkusiuosius, bet ir suprantamai paaiškinti tai, kas labiausiai žmones jaudindavo: „Nuvažiavęs aiškinau ratelio nariams, kaip eina karas, skaitydavau paskaitas apie tautybę ir tautišką supratimą, apie blaivybę, apie taupumą ir t. t. (t. 2, p. 11). Tais metais Būdvietyje kanauninkui buvo pasisekė į tokį ratelį suburti 19 narių, Šarkėje – 17, Puotkaliuose – 24. Vėliau tų ratelių nariai įsiliejo į besiformuojantį Krikščionių demokratų partijos Skuodo skyrių.

Dideli P. Žadeikio nuopelnai ir lietuvių literatūrai. Mirus „Iliados“ ir „Odisejos“ vertėjui daktarui Jeronimui Raliui, liko neužbaigta išversti paskutinė „Iliados“ dalis. „Iliadą“ versti ėmėsi P. Žadeikis. Anot kanauninką gerai pažinojusio mokytojo istoriko Broniaus Miltenio, P. Žadeikio „Iliados“ vertimas labai atitinka graikiškąjį originalą, ir, jei graikai nebeturėtų nė vieno savo epo egzemplioriaus, geriausiai jį atgaivinti būtų galima iš lietuviškojo vertimo.

Didžiausias P. Žadeikio darbas – jo dviejų dalių knyga „Didžiojo karo užrašai“ (1921–1925). Knygos įžangoje autorius rašo: „Laikotarpyje prieš karą lietuvių tautos padėtis buvo gan kritiška, jos gi ateitis per daug tamsi. Bet štai 1914 m. rugpjūčio 1 dieną pasikelia viesulas, ir toks viesulas, kokio pasaulis dar nebuvo matęs. Sudreba lietuvių – tautiečio širdis, jina nujaučia, jog tai persvaros valanda, ar prasmegs Lietuvos skriaudėjai, ar pati Lietuva, karo lauku virtusi, liks nuskalauta nuo žemės skritulio ir jos vardas nebus minimas tik senovės raštuose. Iš tikrųjų Lietuvos likimas per tuos penkerius karo metus ir ligi šiol tebesvyruoja tarp dviejų alternatyvų: žūti ar būti. Todėl ir stvėriausi plunksnos, kad užrašinėti taip svarbų momentą, nors mažyčius nusidavimus, nes didieji, daug ką tautų gyvenime lemiantieji, man buvo neprieinami. Užrašinėčiau tik tuos, kuriuos gyvenat tarp savo liaudies prisiejo pastebėti ir daug su ta liaudimi pergyventi, perkęsti. Spėju, kad tie užrašai bus medžiaga būsiamiems istorijos rašytojams Didžiajam karui nušviesti.“³

Knygoje pateikta labai daug informacijos apie 1918 m. perversmą Lietuvoje. Pasakojimas papildytas gausia dokumentine medžiaga – Lietuvos Vyriausybės, Prezidento dekretais, atsisaukimais, kt. Knygoje randame daug svarbių ano meto Skuodo ir visos Lietuvos gyvenimo faktų, paminėta daug žmonių, dalyvavusių politiniame ir visuomeniniame krašto gyvenime, pavardžių.

Šis leidinys turi didžiulę išliekamąją vertę. Joje – dalelė Skuodo

istorijos, dokumentai, nuotraukos, iškalbingai pasakojančios apie Pirmojo pasaulinio karo laikotarpį Lietuvoje.

Pranciškaus Žadeikio brolis Povilas Žadeikis kurį laiką ėjo IV ministrų kabineto krašto apsaugos ministro pareigas, todėl kanauninkui, rengiant knygą, nebuvo sunku gauti kai kuriuos svarbius dokumentus ir juos pateikti knygoje. Skaitant šį leidinį, prieš mus atsiskleidžia gyvas vokiečių okupacijos laikotarpio, sovietų valdžios perversmo Skuode ir kitose Lietuvos vietose paveikslas, daug kitų mūsų istorijos svarbių faktų.

Daug kuo P. Žadeikis prisidėjo ir organizuojant 1930–1932 m. generolo Vlodo Nagio Nagevičiaus vykdytus Apulės piliakalnio kasinėjimus.

1935 m., jau po šviesios atminties kanauninko P. Žadeikio mirties, „Darbų“ I tome buvo išspausdintas didelę išliekamąją vertę turintis V. Nagio Nagevičiaus straipsnis „Kasinėjimai Apulėje“.

Skuodui ir jo žmonėms P. Žadeikis atidavė 18 pačių kūrybingiausių savo gyvenimo metų. P. Žadeikis mirė 1933 m. gruodžio 6 d. Skuode. Jis palaidotas Narvydžių kapinėse, kurios yra netoli Skuodo.

1996 m., tyrinėdama Skuodo parapijos bažnytines knygas, vieną dieną nepatikėjau savo akimis – atverčiau bažnyčios archyve ilgus metus gulėjusį iki to laiko nežinomą Pranciškaus Žadeikio rankraštį – „Skuodo metraštis“ už 1922–1924 metus. Rankraštis rodo, kad kanauninkas buvo sumanęs tęsti savo užrašus apie Skuodą. Šis metraštis stebina kanauninko interesų platumu. Jame pateikiami 1922 ir 1923 metų rinkimų į Lietuvos Seimą aprašymai ir keturiuose stambiausiose Skuodo parapijos vietovėse vykusių rinkimų rezultatai. Skaitydami rankraštį sužinome, kokios partijos tuo metu veikė Skuode. Įdomu, kad visa rinkimų agitacija iš pagrindų skyrėsi nuo šiuolaikinės. Ypač aktyviai joje dalyvavo dvasininkai.

Paskelbus šį rankraštį Skuodo rajono spaudoje, atsiliepė nemažai skuodiškių, kurie „Skuodo metraštyje“ rado savo tėvų, kitų giminių pavardes.

Neprarandu vilties, kad atsiras patriotai ar suinteresuoti žmonės, kurie prikels antrajam gyvenimui Pranciškaus Žadeikio literatūrinį palikimą.

¹ Žadeikis P., *Didžiojo karo užrašai*, Klaipėda, 1921, t. 1, p. 38–39.

² *Ten pat*, p. 104.

³ *Ten pat*, p. 5.

Skuodo gimnazijos mokytojai su kanauninku P. Žadeikiu apie 1930 metus

Kanauninkas P. Žadeikis (sėdi antroje eilėje centre) su Priešalkoholinio kongreso komiteto nariais 1930 metais

Skuodo gimnazijos mokytojai (sėdi iš kairės): S. Žukauskas, V. Kateiva (direktorius), kanauninkas P. Žadeikis, neatpažintas asmuo. Stovi (iš kairės): kapelionas Žulpa, A. Saulevičius, A. Kumpikevičiūtė, Gurauskas. 1920 metai. Nuotraukos iš Skuodo muziejaus rinkinių